

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

O konceptu participačních práv dítěte ve světle několika vybraných odmítavých usnesení Ústavního soudu

Jako dědek z pohádky O perníkové chaloupce, jemuž se na otázku, zda tudy neběžely dvě děti, dostalo odpovědi: „Pleju len.“, si nutně musel připadat zástupce stěžovatelky ve věci vedené u Ústavního soudu pod sp. zn. I. ÚS 3444/16, když se pročítal usnesením Ústavního soudu, jímž byla jeho ústavní stížnost odmítnuta. S ohledem na argumentaci Ústavního soudu pro něj mohlo být pouze malou útěchou konstatování Ústavního soudu o tom, že jeho ústavní stížnost byla zpracována na velmi vysoké právní úrovni, jelikož jinak se odůvodnění předmětného odmítavého usnesení s jeho argumentací zcela míjelo.

Oním zástupcem byl v předmětném případě orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“), který byl v řízení péče soudu o nezletilé ustanoven kolizním opatrovníkem dítěte - pětileté dívky, která byla ve věku pěti měsíců odebrána z péče svých přirozených rodičů a umístěna do pobytového zařízení kolektivní péče. Ve svých čtrnácti měsících byla dívka následně svěřena do náhradní rodinné péče, konkrétně do pěstounské péče, přičemž ve své pěstounské rodině žije dosud. Ústavní stížnost podaná jménem dívky jejím kolizním opatrovníkem přímo souvisela s otázkou případného zrušení pěstounské péče a návratu dívky do péče svých přirozených rodičů, byť se zatím týkala pouze autoritativně stanoveného styku dívky se svými rodiči, nařízeného v rámci řízení o zrušení pěstounské péče formou předběžného opatření.

Podstata vzájemného nepochopení kolizního opatrovníka a Ústavního soudu ve věci vedené pod sp. zn. I. ÚS 3444/16

Výše zmíněná ústavní stížnost ve své argumentaci vycházela především z hmotněprávní složky participačních práv dítěte, jak je vyjádřena zejména v čl. 12 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte (dále jen „Úmluvy“). Tuto hmotněprávní složku participačních práv dítěte poté zasadila do širšího kontextu postavení dítěte jako subjektu práv, nadaného vlastními právy a vlastní lidskou důstojností, jejíž ochrana je z hlediska jednotlivých ustanovení Úmluvy zakotvena především v čl. 19 odst. 1 Úmluvy jako právo dítěte na ochranu před všemi formami násilí. Ústavní stížnost poukazovala na to, že aniž by chtěla dovozovat, že v podobně složitých případech bude návrat dítěte do péče jeho přirozených rodičů zcela vyloučen, je při obnovování vazby mezi dítětem v náhradní rodinné péči a jeho přirozenými rodiči vždy nezbytné důsledně respektovat subjektivní prožívání dítěte. V opačném případě by se totiž dítěti opět nedostávalo jiného postavení než postavení pouhého předmětu vůle jiných osob. Zachování respektu k subjektivnímu prožívání dítěte je minimem respektu k vlastní lidské důstojnosti dítěte. Při obnovování vazby dítěte umístěného v náhradní rodinné péči je tak třeba postupovat mimořádně citlivě tak, aby dítě ve všech fázích dokázalo tento proces vnitřně přijmout. V opačném případě totiž nedochází k ničemu jinému než k porušení hmotněprávní složky participačních práv dítěte, které v konečném důsledku vyústuje v jednání v rozporu s lidskou důstojností dítěte a které lze v konečném důsledku kvalifikovat jako formu násilí v rozporu s čl. 19 odst. 1 Úmluvy.

Odůvodnění odmítavého usnesení Ústavního soudu se však s argumentací ústavní stížnosti vyrovnalo odkazy na standardní principy, vyplývající z práva na ochranu rodinného života, dovozenými v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva i v judikatuře Ústavního soudu v případech, které však svými skutkovými okolnostmi byly od případu, který byl předmětem této ústavní stížnosti, poněkud vzdálené. K vlastním argumentům kolizního opatrovníka, jak byly výše popsány, se Ústavní soud nijak detailně nezabýval, respektive se k nim nevyjádřil. Skutečnost, že mezi stěžovatelem a Ústavním soudem došlo ke zjevnému nepochopení, které by se dalo velmi výstižně popsat lidovou průpovídkou o voze a koze, poté zrcadlí závěrečné konstatování Ústavního soudu, uvedené nad rámec jeho argumentace k věci, v němž Ústavní soud stěžovateli zdůrazňuje, že *„důvodem pro náhradní péči nemůže být pouze možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu“*, čímž stěžovateli nepřímou klade do úst argument, na nějž se však stěžovatel žádným způsobem neodkazoval.

V podtextu vzájemného nepochopení mezi kolizním opatrovníkem a Ústavním soudem je patrná jedna významná skutečnost, a to velmi nízká míra porozumění obsahu participačních práv dítěte. Ta je přitom příznačná nejen pro Ústavní soud, nýbrž pro českou praxi jako takovou, a to navzdory mimořádné oblibě a pozornosti, které se tématu participace dětí v současnosti dostává na poli odborných setkání všeho druhu i v rámci odborných textů, týkajících se práv dítěte. V popsaném případě se jednalo především o nepochopení hmotněprávní složky participačních práv dítěte, tj. nezbytnost respektovat názor dítěte v míře přiměřené jeho rozvíjejícím se schopnostem, která však bývá ve zmíněných odborných diskuzích a textech stále výrazně opomíjena. Procesní složce je naproti tomu naopak věnována značná pozornost, a to dokonce v takové míře, že vlastní obsah participace dítěte jako takové bývá někdy, nutno dodat nesprávně, ztotožňován právě a pouze s procesními otázkami zapojování dětí do rozhodování, které se jich týká. Ani v případě procesní složky participačních práv dítěte, která ve vztahu ke konkrétnímu dítěti a konkrétnímu řízení není ničím jiným než jen jiným vyjádřením nezbytnosti zajistit dítěti přístup ke spravedlnosti, jeho plnou a účinnou účast v řízení, které se jej dotýká, tak nelze konstatovat, že tato by byla oproti zmíněné složce hmotněprávní interpretována a aplikována plně v souladu se svým obsahem, vyplývajícím z norem mezinárodního práva z oblasti lidských práv a základních svobod.

Důkazem, že navzdory zmíněné mimořádné pozornosti, která je procesní složce participačních práv dítěte odborníky věnována, nečiní její naplňování v praxi menší potíže, než je tomu v případě složky hmotněprávní, lze ostatně opět uvést dva příklady z judikatury Ústavního soudu, respektive jeho odmítavých usnesení. Jako první příklad může posloužit usnesení ze dne 29. 11. 2016, sp. zn. IV. ÚS 1849/15, v němž Ústavní soud po téměř roce a půl odmítl pro nepřipustnost ústavní stížnost, podanou jménem téměř sedmnáctileté dívky v souvislosti s řízením o zrušení ústavní výchovy, kterou jménem dívky podali její rodiče, respektive jimi zmocněný advokát. Ústavní soud přitom shledal ústavní stížnost nepřipustnou z toho důvodu, že odvolání proti napadenému rozsudku podali pouze rodiče dívky, nikoli sama dívka, která byla v řízení zastoupena kolizním opatrovníkem – příslušným OSPOD. Nutno dodat, že dívka byla v průběhu celého řízení, včetně doby podání ústavní stížnosti, na dlouhodobém útěku ze zařízení a příslušný OSPOD, který ji měl v řízení jako kolizní opatrovník zastupovat, se s návrhem rodičů na zrušení ústavní výchovy neztotožňoval. Jako druhý příklad lze poté uvést usnesení ze dne 11. 10. 2016, sp. zn. IV. ÚS 3290/16, v němž Ústavní soud odmítl oprávnění rodiče podat jménem svých dětí ústavní stížnost v případě, kdy tyto děti jsou v řízení před obecnými soudu, s nímž ústavní stížnost souvisí, zastoupeny kolizním opatrovníkem. Opět nutno dodat, že podle argumentace Ústavního soudu je zcela bez významu, že tímto kolizním opatrovníkem je příslušný OSPOD, který trvá na tom, aby děti byly dále odděleny od svých rodičů a umístěny v některé z forem náhradní péče.

Participační práva jako nástroj zajištění lidské důstojnosti dítěte

Asi nelze nalézt výstižnější ztělesnění konceptu, který opouští postavení dítěte coby předmětu paternalistické ochrany a péče a který se přiklání k postavení dítěte jako subjektu nadaného vlastními právy, než jsou právě participační práva dítěte. Participační práva dítěte jsou v Úmluvě zakotvena především na dvou místech, a to v čl. 5 Úmluvy, pokud jde o nezbytnost respektovat autonomii dítěte ze strany jeho přirozených pečovatелů, a v čl. 12 Úmluvy, pokud jde o jakékoli další osoby či jiné subjekty, včetně orgánů veřejné moci. Je pravdou, že především v případě čl. 12 Úmluvy nezvolili tvůrci Úmluvy zcela nejvýstižnější terminologii. Čl. 12 Úmluvy hovoří toliko o názorech dítěte, přičemž právě toto označení se v české praxi ukazuje pro řádnou implementaci participačních práv dítěte jako výrazně limitující, a to navzdory tomu, že čl. 12 odst. 1 Úmluvy ukládá smluvním státům zajistit, že názorům dítěte bude věnována patřičná pozornost odpovídající věku a úrovni dítěte. V českých podmínkách je stále bráno jako poměrně přelomový a moderní přístup k zajištění práv dítěte, pokud příslušný orgán předá dítěti relevantní informace ohledně rozhodnutí, jež je třeba v záležitostech týkajících se dítěte učinit, a zjistí názor dítěte v dané věci. Ukazuje se však, že ani tento postup, sám o sobě zatím nikterak samozřejmý, nevede k naplnění podstaty participačních práv dítěte, která vyplývá z jejich účelu, který je zcela totožný s účelem Úmluvy jako takové. Tento účel by přitom bylo možné vystihnout kromě výše uvedeného, velmi zažitého, způsobu, stavícího do protipólu postavení dítěte jako předmětu ochrany a péče na straně jedné a jako subjektu práv na straně druhé[1], i mnohem jednodušeji, a to charakteristikou participačních práv dítěte jako nástroje k zajištění vlastní podstaty lidské důstojnosti dítěte.

Koncept lidské důstojnosti dítěte byl poměrně detailně rozpracován v judikatuře Ústavního soudu. Ústavní soud vyzdvihl specifické postavení lidské důstojnosti, kterou vedle svobody a spravedlnosti zařadil mezi hodnoty tvořící materiální jádro Ústavy[2] a již přiznal postavení hodnoty nadřazené jinak nehierarchicky uspořádaným základním právům, neporovnatelné s ostatními ústavními hodnotami či společenskými normami, která je finálním účelem práva.[3] Obsahem práva člověka na zachování a respektování jeho lidské důstojnosti je poté příkaz vyvarovat se takového přístupu k danému člověku, v jehož důsledku by tento člověk byl „*postaven státní mocí do role objektu, kdy se stává pouhým prostředkem a je umenšen do podoby druhově zaměnitelné veličiny*“[4] a bylo by s ním manipulováno jako s předmětem, jako s věcí.[5]

V kontextu předmětu tohoto článku přitom není bez zajímavosti, že citovaná judikatura, rozpracovávající koncept lidské důstojnosti, byla velmi často přijímána v případech, které se týkaly otázek souvisejících se zbavováním či omezováním způsobilosti k právním úkonům lidí s mentálním či psychosociálním postižením. Ústavní soud lidskou důstojnost s otázkou způsobilosti člověka k právům dokonce přímo propojil, když zdůraznil, že „*jak lidská důstojnost, tak způsobilost k právům v širokém slova smyslu (hmotněprávním i procesním, vyjádřeno jazykem práva civilního) charakterizují právně jednotlivce, k němuž je veřejná moc povinována respektem.*“[6]

Nelze přitom přehlédnout, že děti a lidé s mentálním či psychosociálním postižením mají z hlediska svých zvláštních potřeb, které je staví do zvlášť zranitelného postavení, leccos společného, což odráží nejen mezinárodní dokumenty z oblasti lidských práv a základních svobod, ale rovněž vnitrostátní právo, které velmi často, nikoli však vždy, k oběma skupinám vztahuje stejné specifické hmotněprávní i procesní záruky. Obě skupiny totiž spojuje důvod jejich zvláštní zranitelnosti, který spočívá ve skutečnosti, že příslušníci těchto skupin mohou mít omezené rozumové nebo volní schopnosti. Liší se typicky pouze příčina tohoto omezení, kterou v případě první skupiny představuje zásadně věk, v případě druhé skupiny poté zdravotní postižení člověka.

Na příslušníky obou skupin tak bývá nahlíženo jako na lidi, kteří z důvodu omezení svých rozumových nebo volních schopností vyžadují zvláštní ochranu, a to případně i proti své vlastní vůli. V judikatuře lze nalézt velmi výstižné označení tohoto přístupu jako tzv. právní postižení (angl. „*legal disability*“)[7]. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, která je s ohledem na nemalý

odstup svého vzniku od vzniku Úmluvy formulována modernějším jazykem než samotná Úmluva, již na tuto skutečnost reaguje přímo ve svém textu, když lidem se zdravotním postižením garantuje v čl. 12 rovnost před zákonem, jejíž součástí je vedle práva na uznání coby subjektu práva (odst. 1) mj. též uznání toho, že lidé se zdravotním postižením mají, na rovnoprávném základě s ostatními, způsobilost k právním úkonům (angl. „*legal capacity*“) ve všech oblastech života.[8]

Je poměrně příznačné, byť se zřejmě nebude jednat o víc než dílo náhody, že citovaná práva osob se zdravotním postižením byla zakotvena v Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením právě v čl. 12. Uvedené ustanovení a čl. 12 Úmluvy, respektive čl. 12 odst. 1 Úmluvy, k sobě totiž i po obsahové stránce mají velmi blízko. Jediným podstatným rozdílem mezi oběma články, a to navzdory jejich významně odlišným formulacím, které jsou však dány spíše dobou vzniku obou ustanovení než jejich obsahovou odlišností, je tak korektiv rozvíjejících se schopností, které se uplatní v případě dětí, nikoli však již, zcela logicky, v případě dospělých osob se zdravotním postižením. Smysl obou článků je však stejný, tj. vrátit historicky marginalizovaným skupinám jejich lidskou důstojnost a možnost realizovat svou autonomii[9], tedy, ve světle shora citované judikatury Ústavního soudu, vrátit jim postavení, v němž s nimi nebude manipulováno jako s předměty cizí vůle.

Korektiv rozvíjejících se schopností dítěte

Jak bylo uvedeno výše, stěžejní rozdíl mezi konceptem autonomie lidí se zdravotním postižením, jak je zakotven v čl. 12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, a konceptem autonomie dítěte, častěji označovaným jako participační práva dítěte, jak jej upravuje především čl. 5 a čl. 12 odst. 1 Úmluvy, spočívá v korektivu rozvíjejících se schopností, který se uplatňuje pouze ve vztahu k dětem, nikoli však již ve vztahu k dospělým, byť by tito měli rovněž omezené rozumové nebo volní schopnosti z důvodu svého zdravotního postižení. Ani tento korektiv však nesmí být interpretován a aplikován způsobem, který by v konečném důsledku dítěti přiznával opět postavení pouhého předmětu cizí vůle a ochrany, byť dobře míněné. Nemá-li být s dítětem manipulováno jako s věcí či druhově zaměnitelnou veličinou, pak je třeba dítěti předně přiznat v těch oblastech, v nichž mu jeho rozumové a volní schopnosti umožňují pochopit podstatu a důsledky svého rozhodnutí, právo učinit své rozhodnutí samostatně, bez ingerence jakékoli vnější vůle, ať již by se jednalo o vůli jeho rodičů, jiných pečujících osob nebo dokonce o vůli státu, zprostředkovanou jeho orgány a orgány, na něž stát část svých pravomocí přenesl.

Dovozené pravidlo není jistě nijak objektivní a lze předpokládat, že žádný z odborníků, věnujících se právům dítěte, by jej nezpochybněval, tedy alespoň na teoretické úrovni. V českém prostředí se však jako mimořádně problematická ukazuje praktická implementace tohoto pravidla. Jistě i kulturně silně zakořeněný paternalismus, který je právnímu prostředí na evropském kontinentu poměrně vlastní a který byl v českých podmínkách ještě posílen obdobím nesvobody, v němž se stát snažil člověku odejmout individuální odpovědnost za svůj vlastní život a tuto odpovědnost plně převzít s cílem učinit z člověka výkonný výrobní nástroj, snadno říditelný i kontrolovatelný z centrální úrovně státu, nám v praxi často brání dítěti dostatečnou rozumovou i volní vyspělost přiznat a fakticky se tak vzdát vlastní moci a kontroly nad životními rozhodnutími dítěte. S nikoli velkou mírou zjednodušení lze konstatovat, že na schopnost dítěte porozumět podstatě i důsledkům svého rozhodnutí klademe často daleko větší nároky než sami na sebe, když my sami zcela běžně činíme velmi závažná rozhodnutí o věcech, která často nemůžeme plně pochopit v jejich komplexnosti, přičemž sami se v tomto ohledu chováme do značné míry intuitivně či se s důvěrou obracíme na další osoby – naše blízké či odborníky, jimž v předmětné věci svěřujeme svou důvěru. Je přitom otázka, proč by dítě, které je např. právním řádem shledáno jako natolik vyspělé, aby mohlo nést trestní odpovědnost, byť relativní, nemělo dostat pro svá rozhodnutí stejný prostor. České prostředí se tak dostává do stavu, který nerespektuje autonomní rozhodování dítěte ani v takových otázkách jako je rozhodování o středním vzdělání[10], zatímco v západních zemích, především anglosaské právní kultury, jsou

patnáctileté děti uznávány dostatečně vyspělé k tomu, aby rozhodovaly o druhém stadiu hormonální léčby pohlavní dystrofie, které má nevratné dopady do fyzické integrity dítěte[11], či k tomu, aby odmítly život zachraňující zdravotní zákrok v podobě transfúze krve[12]. Českou praxi tak stále ještě čeká přijetí a zvnitřnění konceptu, který jediný však dětem ponechává jejich lidskou důstojnost a nevystavuje je diskriminaci pouze na základě věku, a to, že i dítě, které nabylo již určitý stupeň rozumové a volní vyspělosti, má právo jít svou životní cestou a hledat své životní štěstí, byť by se jeho rozhodnutí z hlediska obecně přijímaných hodnot většinové společnosti, tvořené dospělými, mohla zdát jako nešťastná či nerozumná.[13]

Avšak ani v případě, že dítě nebude shledáno dostatečně rozumově či volně vyspělé na to, aby konkrétní rozhodnutí mohlo přijmout zcela samostatně, na autonomním základě, nelze korektiv rozvíjejících se schopností dítěte interpretovat způsobem, který by z dítěte v konečném důsledku dělal pouhý předmět intervence, byť opět činěné s těmi nejlepšími úmysly a s vědomím, že až jednou dítě bude starší, dané počínání jistě ocení. Nemá-li docházet k diskriminaci dětí na základě věku a zakotvuje-li Úmluva, že každému dítěti, a to bez ohledu na jeho věk, musí být přiznáno postavení subjektu práv a nikoli objektu ochrany a péče, pak je třeba korektiv rozvíjejících se schopností dítěte u dětí nižšího věku, s nedostatečnou rozumovou či volní vyspělostí, interpretovat jako přísný příkaz k respektování subjektivního prožívání dítěte. K tomu ostatně velmi důrazně vyzývá též Výbor OSN pro práva dítěte, který již ve svém Obecném komentáři č. 7 z roku 2005, týkajícím se implementace práv dítěte v raném dětství, zdůraznil, že i „*děti nízkého věku jsou velmi citlivé ke svému okolí a rychle nabývají schopnost porozumět lidem, místům a pravidelným činnostem ve svých životech, jakož i vědomí své vlastní jedinečné identity. Činí rozhodnutí a sdělují své pocity, myšlenky a přání řadou způsobů, dlouho před tím, než jsou schopny je sdělovat konvenční cestou mluveného nebo psaného jazyka.*“[14]

Bylo by projevem přezíravosti dospělých, pokud bychom dětem upírali postavení těch, kteří jakékoli zásahy do uspořádání svých poměrů vnímají nejcitlivěji, a to s poukazem na jejich věk, v němž ještě mnoho skutečností a souvislostí nedokáží a ani nemohou dokázat pochopit. Je to naopak právě nízká míra schopnosti malého dítěte pochopit racionální základ některých skutečností a souvislostí, z níž vyplývá povinnost dospělých, právo aplikujících subjektů, klást při svém rozhodování o to větší důraz na subjektivní svět dítěte. Nelze totiž přehlédnout, že děti nízkého věku se ve vnějším světě orientují právě a téměř výlučně prostřednictvím svého subjektivního prožívání, konkrétně vztahů ke svým primárním pečovatelům, typicky rodičům, jejichž prostřednictvím v tomto světě nabývají pocit bezpečí a jistoty. Nenahraditelnou hodnotu těchto vztahů si zřejmě vybaví každý z nás, kdo se někdy ještě jako malé dítě, třeba i jen na malou chvíli, ztratil svému rodiči v davu dospělých v předvánoční horečce v obchodním domě či na výstavě okrasných květin. Na sílu prožitku zoufalé bezvýchodnosti dané situace totiž nelze zapomenout ani v dospělosti, byť se již jedná pouze o veselou rodinnou historku, která slouží k obveselení přátel a příbuzných na rodinné oslavě. Ztracené dítě, které pláče v hale obchodního domu, však své napětí, vyplývající z absolutní bezmoci a tísně, nemůže uvolnit racionalizací a vědomím, že každá zdánlivě bezvýchodná situace má nějaké řešení a že přežít se dá v konečném důsledku téměř úplně vše. Na rozdíl od dospělých žije tady a teď a z hlediska konceptu participačních práv dítěte a obecně lidské důstojnosti dítěte je poté otázkou, zda a případně z jakých důvodů jsou právo aplikující subjekty do tohoto subjektivního světa dítěte oprávněny autoritativním způsobem zasahovat.

Význam subjektivního prožívání dětí ve specifickém kontextu náhradní rodinné péče

Byla to přitom právě tato otázka, která se stala předmětem ústavní stížnosti, vedené pod sp. zn. I. ÚS 3444/16. Zásady a pravidla, na nichž Ústavní soud postavil své odmítavé usnesení, vycházející z dnes již téměř klasické judikatury, týkající se oddělování dítěte od jeho rodičů[15], OSPOD jako kolizní opatrovník dívky žádným způsobem nezpochybňoval. Poukazoval však na skutečnost, že pětileté dítě,

pro něž jsou stěžejním zdrojem bezpečí ve vnějším světě právě vztahy s primárními pečujícími osobami, nemůže pochopit, že v jeho případě v současnosti fakticky nedochází k jeho druhému, navíc prolongovanému odebrání z péče jeho rodičů (myšleno psychologických rodičů; osob, které dítě subjektivně za své rodiče považuje), nýbrž naopak k jeho postupnému sloučení s jeho přirozenými rodiči, což je imperativ vyplývající z mezinárodního práva. Zdůrazňoval, že mj. i s ohledem na přístup přirozených rodičů dívky, kteří sami nedokáží projevit respekt k jejímu subjektivnímu prožívání, nýbrž naopak mají silnou tendenci, lidsky jistě pochopitelnou, vazbu dívky k jejím náhradním rodičům zpochybňovat a rozměňovat, a s ohledem na velmi nízký věk dívky, který jí dosud neumožňuje se v těchto spleťtých vztazích zorientovat natolik, aby jí v jejím dalším vývoji neprovázela nejistota a neustálý pocit ohrožení, by na dívku neměl být vyvíjen tlak ve směru zintenzivňování jejího kontaktu s přirozenými rodiči, nýbrž že by jí měl být dán naopak dostatečný prostor pro to, aby svou situaci dokázala zpracovat, jakož i jistota, že o své primární pečovatele - psychologické rodiče - nepřijde, pokud sama nebude chtít.

Ústavní soud se v tomto ohledu spokojil s odkazem na znalecký posudek, jakož i se skutečností, že dívka na rozdíl od případu *Buchleither proti Německu*[16] své rodiče zcela neodmítala. Zcela však přehlédl zprávy od psychoterapeutky dívky, jakož i skutečnost, že pokud dítě konkrétního člověka výslovně neodmítá, neznamená to, že mu nařízený kontakt s tímto člověkem nezpůsobuje vnitřní úzkost a neprohlubuje jeho vnitřní nejistotu, a to zvláště za situace, kdy je tento kontakt nařízen v rámci předběžné úpravy poměrů dítěte s cílem vytvořit podmínky pro navrácení dítěte zpět do péče svých přirozených rodičů. Skutečnost, že se dítě dokáže účastnit se svými přirozenými rodiči kontaktu bez větších viditelných potíží, nebude typicky projevem ničeho jiného než absence cílené manipulace dítěte proti dané osobě, což v případě dětí svěřených do pěstounské péče bude pouze známkou toho, že pěstouni dítěte dokáží plnit své zákonem stanovené povinnosti alespoň v základním rozsahu. Ostatně u pětiletého dítěte bude zcela běžné, že toto dítě dokáže strávit den či i více po sobě jdoucích dní s osobou, která není jeho primárním pečovatelem - prarodiči, tetou či strýcem či učitelkami ve školce, což je naopak v procesu postupného osamostatňování se zcela žádoucí. Dítěti však ve všech těchto situacích musí být dána jistota, že tyto kontakty nepovedou v konečném důsledku ke ztrátě jeho primárního pečovatele. Chtělo by se připojit, dokud na to dítě nebude připraveno, avšak dítěti natolik nízkého věku, jako byla dívka v předmětném případě, podobný dovětek říci a tím spíše vysvětlit nelze, jelikož by pro dítě neznamenal opět nic jiného než rozměnění a zpochybnění subjektivně prožívané nejvýznamnější vazby jeho života, tj. vazby ke svému primárnímu pečovateli. Jádrem ústavní stížnosti tedy byla skutečnost, že dívce podobou jistotu nikdo nedal a s ohledem na vývoj řízení ani dát nemohl.

Nad rámec tématu tohoto článku, ale nikoli bez zajímavosti s ohledem na argumentaci Ústavního soudu, lze uvést, že Ústavní soud se navíc dopustil do určité míry myšlenkové zkratky, pokud všechny tradiční záruky vyplývající z práva na ochranu rodinného života vztáhl pouze na biologickou vazbu mezi dívkou a jejími přirozenými rodiči. V současnosti již existuje judikatura, a to jak národních soudů[17], tak i Evropského soudu pro lidská práva[18], která žádným způsobem neprioritizuje biologickou vazbu v rámci ostatních významných vazeb, především vazeb sociálních. Vazby, jimž bude poskytovat ochranu právo na ochranu rodinného života, bude třeba vždy posoudit na přísně individuálním základu, v každém konkrétním případě jednotlivě, přičemž není vyloučeno, že této ochrany bude požívat i více vztahů, navíc vzájemně protichůdných. Taková situace pak vytváří poměrně nová dilemata při řešení vzájemného konfliktu lidských práv, jelikož není vyloučeno, že v konkrétním případě budou na obou miskách pomyslných vah stát stejná práva dotčeného člověka, která však není možná v plné míře realizovat současně. Vždy tak bude třeba, při postupné aplikaci jednotlivých kroků v rámci testu proporcionality, hledat relevantní kritéria pro vyřešení tohoto konfliktu, jakkoli se nikdy nebude moci jednat o řešení ideální. Autorka tohoto článku má za to, že má-li být zachována lidská důstojnost dítěte, musí být tímto kritériem právě subjektivní prožívání dítěte, k němuž musí všechny odpovědné subjekty projevit náležitý respekt.

Procesní složka participačních práv dítěte

Výše popsané nepochopení hmotněprávní složky participačních práv dítěte pak nutně nachází odraz též v nesprávném pojetí jejich složky procesní. V tomto ohledu přitom nezbyvá než navázat na to, co bylo uvedeno již výše, a to, že nesprávným je přístup, který procesní složku participačních práv dítěte ztotožňuje toliko s úkony, které se týkají přímého zapojení dítěte do řízení, které se jej dotýká. Osobní setkání s dítětem a zjištění jeho názoru je sice významným momentem celého řízení, samo o sobě však lidskou důstojnost dítěti žádným způsobem negarantuje. Je-li dítě jinak zastupováno kolizním opatrovníkem, který je v řízení zcela nečinný, a to i ve vztahu k samotnému dítěti, či který je v řízení sice činný, avšak zastává stanovisko zcela opačné s názorem dítěte, může se dítě velmi snadno opět cítit tak, že jeho život mají v rukou všichni ostatní, jen ne ono samotné, a že jen málo věcí, které by mohlo udělat pro to, aby se věci odehrávaly tak, jak by si přálo. Institut kolizního opatrovníka se v takovém případě stává nikoli nástrojem zajištění účinného přístupu dítěte ke spravedlnosti, nýbrž naopak největší překážkou tohoto přístupu. To ostatně velmi dobře dokládají i výše citovaná odmítavá usnesení Ústavního soudu (sp. zn. IV. ÚS 1849/15; IV. ÚS 3290/16), která z různých důvodů, často i v rozporu s existující judikaturou Ústavního soudu, vtělenou do nálezů, dovodila nepřipustnost ústavní stížnosti podané jménem dítěte. V obou zmíněných případech tak byla dětem odeprána z čistě formálně-procesních důvodů možnost, aby byla přezkoumána ústavnost postupu obecných soudů v jejich případech, vyúsťujících v obou případech v jejich oddělení od svých rodičů a v jejich umístění do ústavního zařízení, tj. ve velmi intenzivní zásah do jejich osobní svobody[19].

Lidské důstojnosti dítěte by přitom v podobných případech odpovídal ne až tolik formální, ne-li dokonce formalistický přístup k naplnění podmínek přípustnosti ústavní stížnosti podané jejich jménem, nýbrž spíše přístup přihlížející k materiální podstatě celého problému, a to plně ve světle práva na přístup ke spravedlnosti. Toto právo je sice výslovně normativně zakotvené pouze v čl. 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, avšak se stejnou platností dopadá též na jiné zranitelné skupiny, včetně dětí, přičemž ve vztahu k dětem je třeba jako jeho normativní základ vnímat čl. 12 odst. 2 Úmluvy. Je zřejmé, že plná implementace předmětného práva vyžaduje řadu opatření podporujících obecně přístupnost předmětných řízení pro kategorii dětí jako takovou a zajišťujících též možnost přijmout přiměřené úpravy ve vztahu ke konkrétnímu dítěti, bude-li mít specifické, individuální potřeby, které by mu jinak ve skutečné a účinné účasti v řízení bránily. Jak ukazuje zkušenost České republiky, jedná se přitom o otázku, jejíž řešení je poměrně náročné na čas.

Sama tato skutečnost však neznamená, že by základní zásady vyplývající z procesní složky participačních práv dítěte, tj. práva dítěte na přístup ke spravedlnosti, nemohly být zohledněny v rámci interpretace stávajících procesních pravidel, včetně pravidel přípustnosti určitého procesního prostředku, již v současnosti. Ostatně sám Ústavní soud[20], tak i Evropský soud pro lidská práva[21], tento přístup v minulosti ve své praxi již dokázaly aplikovat, když v těch případech, kdy byla ústavní stížnost, případně stížnost, podávána jménem dítěte subjekty, které sice formálně v předmětné věci neměly oprávnění dítě zastoupit, avšak jejich jednání odpovídalo daleko více vůli samotného dítěte než jednání jeho ustanoveného opatrovníka, případně zákonného zástupce, posoudil ústavní stížnost, případně stížnost, jako přípustnou. Stejně tak Ústavní soud dokázal zohlednit nepřiměřenost požadavku vyčerpání všech opravných prostředků v řízení před obecnými soudy přímo samotným dítětem[22], z něhož by se v případě dětí mohla stávat další z přidaných překážek, které by v konečném důsledku pro dítě činily možnost obrátit se na Ústavní soud zcela iluzorní.

Navíc si nelze odeprít otázku, jaký negativní dopad by nikoli natolik formální přístup ke splnění podmínek přípustnosti ústavní stížnosti, kterou jménem dítěte podala osoba, která má k dítěti blízký vztah, avšak které v předmětné otázce nesevďčí formálně oprávnění dítě zastoupit, případně ústavní

stížnosti, u níž dostupné opravné prostředky vyčerpala namísto dítěte právě tato osoba, svým jménem, mohl mít. Lze totiž předpokládat, že pokud by ústavní stížnost nesměřovala k ochraně nejlepšího zájmu dítěte, promítla by se tato skutečnost do výsledku posouzení vlastního předmětu ústavní stížnosti v podobě zamítnutí či, jak to preferuje Ústavní soud, odmítnutí pro zjevnou neopodstatněnost. Samotné posouzení předmětu ústavní stížnosti by dítě nikdy nemělo stavět do horší pozice, než když by ústavní stížnost nebyla podána, nebo když je mu přístup k přezkumu ústavnosti odepřen z čistě formálních důvodů. Ba právě naopak, posouzení předmětu ústavní stížnosti v konečném důsledku může přispět k ochraně právního postavení dítěte, jelikož by dítěti mělo dávat záruky, že rozhodnutí, které v jeho případě bylo obecnými soudy přijato, je v souladu též s jeho ústavně i mezinárodně garantovanými lidskými právy.

Závěr

Koncept participačních práv dítěte by měl být základem pro poskytnutí zvláštních záruk ochrany dítěte, respektive prostřednictvím přijetí zvláštních opatření podpory a pomoci zajistit, že pro dítě nebude jeho lidská důstojnost pouze prázdným pojmem, nýbrž reálnou hodnotou a zdrojem respektu dospělých. Nedostatečné porozumění konceptu participačních práv dítěte, a to jak v rovině hmotněprávní, tak v rovině procesní, naopak často vede k tomu, že dítěti jsou na jeho cestě k realizaci své vlastní lidské důstojnosti a své autonomie kladeny větší překážky než dospělým, odůvodňované nezbytností zajistit paternalistickou ochranu dítěte. To nutně vyvolává otázku, neměli být koncept participace dítěte formulován jasněji, tj. nikoli jako specifický koncept, který se v případě jiných zranitelných skupin až tak výrazně nesklouje, nýbrž jako standardní práva, garantovaná každému, tedy jako právo na realizaci své vlastní autonomie, s korektivem v podobě rozvíjejících se schopností, pokud jde o hmotněprávní složku participačních práv dítěte, a jako právo na přístup ke spravedlnosti, pokud jde o procesní složku participačních práv dítěte.

Obecně lze však uzavřít, že jakkoli vhodná terminologie může jistě v mnohém přispět k naplnění sledovaného účelu, zcela stěžejní je porozumění a vlastní zvnitřnění základních principů, z nichž určité koncepty vycházejí. Tímto konceptem je v případě dětí nezbytnost jejich vnímání jako subjektu práv, tj. přijetí partnerského přístupu k dítěti, které sice typicky nemá tolik zkušeností a takovou schopnost racionálního uvažování jako dospělí, avšak které možná právě z tohoto důvodu vyžaduje ze strany všech dospělých o to větší respekt ke svému subjektivnímu prožívání a řádné porozumění obsahu všech svých práv v jejich komplexnosti.

Anna Hofschneiderová,
právnička odboru ochrany práv dětí MPSV

e-mail: AnnaHofschneiderova@seznam.cz

[1] K tomu viz, inter alia, Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 12 (2009) – Právo dítěte být slyšeno, CRC/C/GC/12, odst. 18.

[2] K tomu viz náleží Ústavního soudu ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. II. ÚS 2268/07.

- [3] K tomu viz náleží Ústavního soudu ze dne 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09.
- [4] K tomu viz náleží Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09.
- [5] K tomu viz náleží Ústavního soudu ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/04.
- [6] K tomu viz náleží Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09.
- [7] K tomu viz, inter alia, AC v. Manitoba (Director of Child and Family Services, 2009 SCC 30, [2009] 2 S. C. R. 181, rozhodnutí Nejvyššího soudu Kanady (Supreme Court of Canada) ze dne 26. 6. 2009.
- [8] Pozn. český překlad, který v čl. 12 odst. 2 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením hovoří o právní způsobilosti, je třeba vnímat jako nesprávný. Anglické znění Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením na předmětném místě hovoří o „legal capacity“, francouzské znění poté o „capacité juridique“. Oba termíny bývají přitom běžně užívány pro způsobilost k právním úkonům, respektive svéprávnost, a nikoli pro právní způsobilost, k jejímuž uznání ostatně zavazuje již čl. 12 odst. 1 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením. Závěru, že obsahem čl. 12 odst. 2 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením je uznání způsobilosti k právním úkonům, respektive svéprávnosti než právní způsobilosti, ostatně odpovídá též Obecný komentář Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením č. 1 (2014) – Článek 12: Rovnost před zákonem, CRPD/C/GC/1.
- [9] K tomu viz Obecný komentář Výbor pro práva osob se zdravotním postižením č. 1 (2014) – Čl. 12: Rovnost před zákonem, CRPD/C/GC/1, odst. 33.
- [10] Stále není výjimečná praxe, kdy je dítě, které je studentem střední školy, pouze z důvodu záškoláctví zbaveno své osobní svobody prostřednictvím zcela nezákonného a protiústavního nařízení ústavní výchovy, k jejíž realizaci je dítě umístěno do uzavřeného školského zařízení, typicky výchovného ústavu.
- [11] K tomu viz Re: Jamie [2015] FamCA 455, rozhodnutí Australského rodinného soudu (Australia Family Court) ze dne 16. června 2015; Re: Martin [2015] FamCA 1189, rozhodnutí Australského rodinného soudu (Australia Family Court) ze dne 23. 12. 2015.
- [12] K tomu viz AC v. Manitoba (Director of Child and Family Services, 2009 SCC 30, [2009] 2 S. C. R. 181, rozhodnutí Nejvyššího soudu Kanady (Supreme Court of Canada) ze dne 26. 6. 2009.
- [13] Výstižně předmětný imperativ, vyplývající z korektivu rozvíjejících se schopností dítěte, popsal Nejvyšší soud Kanady (Supreme Court of Canada), který v souvislosti s posuzováním ústavnosti právní úpravy, neumožňující dítěti mladšímu 16 let odmítnout samostatně léčebný zákrok, včetně život zachraňujících zákroků, dovodil, že „v některých případech bude soud nevyhnutelně přesvědčen o vyspělosti dítěte natolik, že se princip blaha dítěte dostane do konfliktu s principem autonomie dítěte a přání dítěte zde budou působit jako kontrolní faktor. Pokud je soud, po pečlivé a sofistikované analýze schopnosti dospívajícího realizovat svou vyspělost a činit nezávislé úsudky, přesvědčen o tom, že u dítěte byl dosažen nezbytný stupeň vyspělosti, nelze podle mého názoru než respektovat názory dospívajícího. K tomu viz AC v. Manitoba (Director of Child and Family Services, 2009 SCC 30, [2009] 2 S. C. R. 181, rozhodnutí Nejvyššího soudu Kanady (Supreme Court of Canada) ze dne 26. 6. 2009.
- [14] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 7 (2005), CRC/C/GC/7/Rev.1, odst. 14. Obecný komentář je dostupný na [www](#), k dispozici >>> [zde](#).
- [15] Především, inter alia, K. a T. proti Finsku; rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 12. 7. 2001, stížnost č. 25702/94; Kutznerovi proti Německu, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 26. 2. 2002, stížnost č. 46544/99.
- [16] K tomu viz *Buchleither proti Německu*, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 28. 4. 2016, stížnost č. 20106/13, který se týkal rodičovského sporu o péči o dítě a styk s dítětem.
- [17] V této souvislosti lze uvést např. rozsudek anglického High Court of Justice v případě Re W (Adoption: Contact), který se týkal případu dvou a půl leté dívky, která byla ve věku sedmi měsíců svěřena do předadopční péče, přičemž v mezidobí podali návrh na svěřeni dívky do péče vedle zájemců o osvojení též přirození prarodiče dívky. High Court of Justice konstatoval, že navzdory biologické vazbě mezi dítětem a jeho prarodiči by se z důvodu absence jakékoli jiného vztahu v současnosti nepřikláněl k závěru, že tato vazba podléhá ochraně podle čl. 8 Úmluvy. High Court of

Justice tak dovedl, že s ohledem na navázanou vazbu, věk a fázi vývoje dítěte, by pro něj přechod do péče jiných primárních pečovateli mohl mít dlouhodobě nepříznivé následky. Protože by však dlouhodobě nepříznivé následky mohla mít i ztráta kontaktu s přirozenou rodinou dítěte, rozhodl současně o úpravě kontaktu, a to formou osobního kontaktu dvakrát do roka a nepřímého kontaktu v mezidobí. K tomu viz *Re W (Adoption: Contact)*, [2016] EWHC 3118 (Fam), rozsudek High Court of Justice – Family Division ze dne 2. 12. 2016.

[18] K tomu viz, inter alia, *Moretti a Benedetti proti Itálii*, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 4. 2010, stížnost č. 16318/07; *Kopf a Liberda proti Rakousku*, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 17. 1. 2012, stížnost č. 1598/06.

[19] K tomu viz náleží Ústavního soudu ze dne 2. 4. 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08.

[20] K tomu viz, inter alia, náleží Ústavního soudu ze dne 20. 7. 2010, sp. zn. IV. ÚS 2244/09, náleží Ústavního soudu ze dne 19. 2. 2014, sp. zn. I. ÚS 3304/13, či náleží Ústavního soudu ze dne 17. 2. 2015, sp. zn. III. ÚS 916/13.

[21] K tomu viz, inter alia, *N. Ts. a další proti Gruzii*, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 2. 2. 2016, stížnost č. 71776/12, v němž Evropský soud pro lidská práva posoudil jako přijatelnou stížnost, podanou jménem nezletilých dětí jejich tetou, která dlouhodobě – více než dva roky – zajišťovala osobní péči o tyto děti, přičemž zdůraznil, že „zde není žádných pochyb o tom, že by teta neměla dostatečně blízkou vazbu se svými synovci – tvrzenými přímými oběťmi porušení práva podle čl. 8 Úmluvy, aby nemohla jejich jménem podat stížnost.“ Vedle tohoto kritéria vzal Evropský soud pro lidská práva, s odkazem na svou předchozí judikaturu, za rozhodující též další dvě kritéria, a to: 1) míru rizika, že bez dovození přípustnosti stížnosti podané tetou by synovci byli zbaveni účinné ochrany svých práv a 2) absenci střetu zájmů mezi tetou a jejími synovci. (odst. 55).

[22] K tomu viz, inter alia, náleží Ústavního soudu ze dne 17. 2. 2015, sp. zn. III. ÚS 916/13.

© EPRAVO.CZ – Sběrka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- [Nový zákon o veřejných dražbách, aukce a obávkové metody](#)
- [Pohled přes hranice – natáčení pornografických klipů jako důvod výpovědi z nájmu bytu](#)
- [Nařízení EU o umělé inteligenci a jeho dopady na využití jazykových modelů v advokátní praxi](#)
- [Revize zájezdové směrnice: co přináší, co hrozilo a co to znamená pro praxi](#)
- [Kupní smlouva o převodu nemovitosti bez uvedení výše kupní ceny](#)
- [Druhá „tlačítková novela“: povinné tlačítko pro odstoupení od smlouvy](#)
- [Souhlas s veřejným užíváním pozemku jako překážka nároku na bezdůvodné obohacení – náleží Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 2541/25](#)
- [Kupní smlouva bez přesného určení kupní ceny](#)
- [Byznys a paragrafy, díl 36.: Doložka o mlčenlivosti](#)
- [Detekce podezřelého obchodu v kontextu hazardních her](#)
- [AI omnibus](#)